

Jelsa i renesansna književnost otoka Hvara

Otok Hvar je u prošlosti odigrao važnu ulogu u povijesti hrvatske književnosti: Pored Dubrovnika, Hvar je u 16. stoljeću najvažniji i najživlji centar dubrovačko-dalmatinske renesansne književnosti. Na Hvaru žive i rade u to vrijeme Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Mikša Pelegrinović, Martin Benetović, Ivan Parožić, Jeronim i Hortenzije Bartučević i drugi. Većina ovih pisaca ostavila nam je u baštinu vrijedna književna djela, od kojih mnoga zauzimaju važno mjesto u povijesti hrvatske književnosti. Da spomenemo samo dva: »Robinja« Hanibala Lucića i »Ribanje i ribarsko prigovaranje« Petra Hektorovića.

Dok su ova dva književna djela poznata svakom učeniku, postoje djela hvarske književnosti, za koja znaju samo istraživači i poneki ljubitelj književnosti. Ovo se posebno odnosi na djela hvarskog komediografa Martina Benetovića, koji je dugo vremena bio zapostavljan u našoj nauci o književnosti. Za ulogu Jelse u književnosti otoka Hvara baš je od značaja Martin Benetović i njegovo književno djelo, jer se njemu pripisuje »Komediya od Raskota«, poznata i pod nazivom »Jeļšanska seljačka komediya«.

Scensko prikazivanje ima na Hvaru tradiciju: jedna velika grupa tzv. »prikazanja« (crkvenih scenskih djela) nosi naziv »hvarska«, jer su vjerojatno nastala na Hvaru. Poznato je da su na našem otoku prikazivana i dramska djela hvarskih književnika; npr. »Robinja«. Vjerojatno je postojala i kazališna družina, možda slična onoj iz Dubrovnika. Ne smije se zaboraviti ni činjenica, da je hvarsko kazalište, 1612. godine sagrađeno, prvo komunalno kazalište u Evropi, što sve govori u prilog živom scenskom životu ovoga otoka.

O Martinu Benetoviću, o kome se može reći da je pored Marina Držića najznačajniji komediograf hrvatske renesanse, zna se veoma malo. Nakon što je 1915. godine pronađen jedan rukopis njegove komedije »Hvarkinja« učinjeni su pokušaji da se i njegov život rasvijetli. Ovi pokušaji ostali su većim dijelom bez uspjeha: Sve što se o Benetoviću zna, da se sabrati u nekoliko rečenica.

On potječe iz jedne pučke porodice iz grada Hvara. Otac mu je bio liječnik. Sam Benetović mora da je u mladim godinama bio trgovac, o čemu svjedoče njegova putovanja u Italiju, posebno u Veneciju. Benetović je vjerojatno umro u Veneciji, pošto se s jednoga putovanja u godini 1607. nije vratio u Hvar.

Benetović nije bio samo trgovac. On je istovremeno bio i književnik, i orguljaš i slikar. O ovom posljednjem svjedoči šest njegovih

slika u franjevačkoj crkvi u Hvaru. Također je vjerojatno da Benetović nije samo pisao komedije, nego da ih je i inscenirao i igrao.

Koliko je Benetović stvarno napisao, ne da se sa sigurnošću reći. Danas su nam poznata tri djela, čiji je vjerojatno on autor. To su komedija »Hvarkinja« ili »Komediya od Bogdana«, komedija »Komediya od Raskota« i farsa »Prigovaranje pod Kresišćen u Plamah meu Bojdanom i Raskotom lovčarom varhu Brušanih«. Za »Hvarkinju« se sigurno zna da je Benetovićevo djelo, a o ostala dva djela vođena je u naučnoj javnosti diskusija, koja je zaključena time, da se i za ova dva djela kao autor navodi Benetović.

U okviru ovoga članka koji želi da se osvrne na mjesto Jelse u hvarskoj renesansnoj književnosti, posebno treba obratiti pažnju na djelo »Komediya od Raskota«.

Godine 1929. objavio je Franjo Fancev ovu komediju i nazvao je »jelšanskom seljačkom komedijom«. Naime, tekst koji je on objavio, štampan je po jednom rukopisu iz 1794. godine, napisanom od jelšanskog magistra Vice Šašića-Burata. Kako je ovaj rukopis napisan u Jelsi i kako se u nekoliko navrata u tekstu spominje Jelsa, Fancev je zaključio da je i mjesto nastanka ove komedije Jelsa. Iako se ova njegova pretpostavka nije mogla održati, ipak je ova komedija i »jelšanska« komedija. Sigurno je da se često prikazivala u Jelsi, gdje je naišla na veliko zanimanje. Zbog čega, pokazat ćemo u daljnjem izlaganju. »Komediya od Raskota« ima pet činova, od kojih se svaki sastojao od nekoliko scena. Nažalost, nije sačuvan cjelovit tekst, jedna scena u prvom činu i jedna u petom nedostaju, kao i dio druge scene petog čina.

»Komediya od Raskota« je, kao što to već naslov pokazuje, komedija o seljaku Rasku iz Plama, koji se zaljubio u Cvitu, jednu djevojku iz istog mjesta. Cvita, međutim, voli Duklina. Rasko vidi u Duklinu svoga suparnika i želi ga ubiti. Pravi se junakom, hvališe se, a u stvari je velika kukavica. Upravo na tom kontrastu između Raskovog junačenja i njegovog stvarnog »junaštva« izgrađena je komika ove komedije. Osim već navedenih osoba, u komediji sudjeluju i Bogdan, Raskov i Duklinov prijatelj, zatim Sladoj, otac Cvitin, te jedan remeta — Mikleta di Zorzi aliti Jurasović, i Don Jadrija. Bogdan je Raskov prijatelj koji ga želi izliječiti od hvalisanja i zato ga namjerno dovodi u neugodne situacije, koje, naravno, sadrže mnogo komičnih elemenata.

U tekstu se često spominju sela i mjesta na Hvaru, posebno ona u Plamama: Gdinj, Zastrazišće, Poljica. Mjesto radnje su Plame, vjerojatno se radnja odigrava u blizini Poljica ili u samim Poljicima. Ovu pretpostavku potkrepljuju neka mjesta u tekstu: »... bogme se krivjaše da bi te čul do na Jelsu« (I, 3) kaže jedan od lica Rasku, a na drugom mjestu, u istom kontekstu, kaže Cvita (I, 4): »Nut jesan li san vidila? bogme vikaše dubitan, da bi ga bil čul do Zastrazišće«.

Po ovome se može zaključiti da se mjesto radnje nalazi negdje između Zastrazišća i Jelse, a to su upravo Poljica. (Cf. i Franičević). Jelsa se navodi i na drugim mjestima u tekstu. Npr.:

»Namor san ovo hodil na postu u Jelsu za vina kupit; za tu stvar nimah vina doma, hajduci mi ga su popili«. (III, 2).

»Čul san od mudrih govorit koji štiju, da se je nikad velika karv prolila meu Garcu cić nike Jeline iz Jelse, ali iz Pitav, ne umin pravo kazat«. (I, 6).

Benetović je u svim svojim djelima volio konkretnost događaja, lokaliteta i lica. Ne samo da sva navedena mjesta u komediji stvarno postoje i da su svakom Hvaraninu poznata (npr. Carkvica), nego su i navedena lica vjerojatno postojala i tako je već navođanje njihovih imena izazivalo smijeh. Zbog toga se sa sigurnošću može reći da je ova komedija s velikim uspjehom prikazivana u Jelsi, jer kako su Jelšani imali česte kontakte sa Plamjanima, bila su im sva imena i svi lokaliteti dobro poznati. To je vjerojatno i razlog, zbog čega je baš u Jelsi pronađen jedan rukopis »Komedije od Raskota«.

Što je sigurno najviše izazivalo smijeh gledalaca, to je vulgarnost izraza ove komedije. Kao primjer jedan dijalog između Bogdana i Raska:

B: »Ne biži, ovamo hodi! sereš se u gaće, al' te je strah? ne boj se, nisam li ja naprid; ni nišće.«

R: »Da ako bi ko zad došal? Čuješ li ti, ča ja čuju? potez' u se dušu! Pru, pru, pru (pardii).

B: »Eto ti poparduješ od straha. U za čas se zasral!«

R: »Kume, ti se rugaš, ja se mlohav čujen umrit. Cić mene, da cić tebe mi je, čini mi se da čuju di prah od puške smardi«.

B: »Ja ne čuju nišće, neg prah iz guzice«.

Ova vulgarnost nije ništa neobično za ono vrijeme: Benetovićev stil vrlo podsjeća na stil seljačkih lakrdija, koje su u doba renesanse bile često igrane. »Komedija od Raskota« nastala je po uzoru na slična djela talijanskog glumca i komediografa Angela Beolca-Ruzzantea. Nekoliko scena »Komedije od Raskota« su doslovni prijevodi Beolcovih djela »La Fiorina«, »Moschetta«, »Menega« i »Dialogo face-tissimo et ridicuolissimo di Ruzzante«.

»Komedija od Raskota« obiluje i igrama riječi, koje imaju također kao prvi zadatak da zasmiju gledaoce:

»Jove veliki, gospodine sarca moga!« — »Ovne veliki, govedo oca moga!«

Jedna od najvažnijih karakteristika cjelokupnog Benetovićevog djela je da on karakterizira svoje ličnosti njihovim rječnikom. To se opaža u »Hvarkinji«, to je prisutno u »Komediji od Raskota« a isto tako i u farsii »Prigovaranje pod Kresišćen u Plamah meu Bojdanom i Raskotom lovčarom varhu Brušanih«.

Cilj ovoga članka bio je prikazati jedan isječak bogate i vrijedne hvarske književnosti koji se odnosi na Jelsu. Da bi se točno utvrdilo mjesto ovdje prikazane komedije u našoj književnosti, potrebna je temeljita analiza ovoga djela, što nije bila namjera ovoga rada.

Zanimljivo je da se hvarska književnost, posebno renesansna hvarska književnost, odlikuje jednom specifičnom vezanošću za mje-

sto njenog nastanka: U gotovo svim djelima hvarskih književnika nalaze se jači ili slabiji tragovi rodnog otoka. To su posebno jezički elementi hvarskog pejzaža, konkretni prikazi mjesta i lokaliteta na Hvaru, prikazi ljudi sa Hvara i osim toga, i odnos književnika prema vremenu u kojem su živjeli i stvarali (npr. Lucićeva »Robinja« sa turskom problematikom ili Benetovićeva »Hvarkinja« koja obrađuje život u gradu Hvaru i međuljudske — međuhvarske odnose).

Iako nijedan od poznatih hvarskih pjesnika nije Jelšanin, ipak, kao što smo vidjeli, nije ni u Jelsi prošlo nezamijećeno veliko »zlatno« doba hvarske književnosti.

L I T E R A T U R A

Grga Novak: Hvar kroz stoljeća, Zagreb 1972/3.

Marin Franičević: Pučka varijanta Martina Benetovića. U: Dani hvarskog kazališta, Renesansa, Split 1976.

Vlasta Schmitt: Die Renaissanceliteratur der Insel Hvar.

Die Widerspiegelung der Insel in den Werken ihrer Dichter. Heidelberg 1979. (Mag. rad).